

ZAHIRIDDIN MUHAMMAD BOBURNING BADIY-ESTETIK QARASHLARI VA ULARNING O'ZBEK ADABIYOTSHUNOSLIGIDAGI O'RNI

Nurxonova Risolat Omonqul qizi

Shaxrisabiz davlat pedagogika instituti

O'zbek tili va adabiyoti fakulteti 1-kurs magistranti.

Qashqadaryo viloyati G'uzor tumani 70-maktabda o'qituvchi.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.15002763>

Annotatsiya. Ushbu maqolada Zahiriddin Muhammad Boburning badiiy-estetik qarashlari va ularning o'zbek adabiyotshunosligidagi o'rni tadqiq etiladi. Bobur ijodining estetik qiymatini belgilovchi asosiy xususiyatlar, uning she'riyat, nasr va adabiy tanqidga qo'shgan hissasi ko'rib chiqiladi. Shuningdek, Bobur qarashlari va adabiy merosining zamonaviy o'zbek adabiyotshunosligiga ta'siri hamda uning global adabiy merosga qo'shgan hissasi tahlil qilinadi.

Kalit so'zlar: Zahiriddin Muhammad Bobur, badiiy-estetik qarashlar, adabiyotshunoslik, "Boburnoma", g'azal, ruboiy, adabiy tanqid, klassik adabiyot.

ARTISTIC AND AESTHETIC VIEWS OF ZAHIRIDDIN MUHAMMAD BABUR AND THEIR ROLE IN UZBEK LITERARY STUDIES

Abstract. This article examines the artistic and aesthetic views of Zahiriddin Muhammad Babur and their role in Uzbek literary studies. The main features determining the aesthetic value of Babur's work, his contribution to poetry, prose, and literary criticism are considered. Additionally, the influence of Babur's views and literary heritage on modern Uzbek literary studies and his contribution to the global literary heritage are analyzed.

Keywords: Zahiriddin Muhammad Babur, artistic and aesthetic views, literary studies, "Baburnama", ghazal, rubai, literary criticism, classical literature.

ХУДОЖЕСТВЕННО-ЭСТЕТИЧЕСКИЕ ВЗГЛЯДЫ ЗАХИРИДДИНА МУХАММАДА БАБУРА И ИХ РОЛЬ В УЗБЕКСКОМ ЛИТЕРАТУРОВЕДЕНИИ

Аннотация. В данной статье исследуются художественно-эстетические взгляды Захириддина Мухаммада Бабура и их роль в узбекском литературоведении.

Рассматриваются основные особенности, определяющие эстетическую ценность творчества Бабура, его вклад в поэзию, прозу и литературную критику. Также анализируется влияние взглядов и литературного наследия Бабура на современное узбекское литературоведение и его вклад в мировое литературное наследие.

Ключевые слова: Захириддин Мухаммад Бобур, художественно-эстетические взгляды, литературоведение, "Бобурнаме", газель, рубаи, литературная критика, классическая литература.

KIRISH

Zahiriddin Muhammad Bobur (1483-1530) - o'zbek va jahon adabiyotining buyuk vakili, Boburiylar sulolasining asoschisi, shoir, muarrix, adabiyotshunos va davlat arbobi hisoblanadi.

Uning badiiy-estetik qarashlari nafaqat o'z davri, balki keyingi davrlardagi o'zbek adabiyoti taraqqiyotiga ham katta ta'sir ko'rsatgan [1]. Bobur o'zining she'riy va nasriy asarlarida, xususan, "Boburnoma"da o'sha davr ijtimoiy-siyosiy hayoti, madaniyati, adabiyoti va san'atini yorqin tasvirlash bilan bir qatorda, o'zining adabiyot va san'at haqidagi qarashlari, badiiy-estetik talqinlarini ham ifodalagan.

Tadqiqot maqsadi Boburning badiiy-estetik qarashlarini tadqiq etish va ularning o'zbek adabiyotshunosligidagi o'rnini aniqlash, shuningdek, uning ijodiy merosini zamonaviy adabiyotshunoslik nuqtai nazaridan qayta baholashdir.

METODLAR VA ADABIYOTLAR TAHLILI

Ushbu tadqiqotda tarixiy-qiyosiy, biografik tahlil va matnlarni tahlil qilish metodlaridan foydalanildi. Bobur asarlarining tanqidiy matni ("Boburnoma", "Devoni Bobur", "Aruz risolasi" va b.), shuningdek, Bobur ijodi va badiiy-estetik qarashlari haqidagi ilmiy tadqiqotlar, maqolalar va monografiyalar o'rganildi. Zamonaviy o'zbek va xorijiy adabiyotshunosligidagi tadqiqotlar hamda Bobur merosi haqidagi yangi talqinlar qiyosiy tahlil qilindi.

Zahiriddin Muhammad Bobur hayoti va ijodiga bag'ishlangan tadqiqotlar tarixi uzoq va serqirra bo'lib, ular XX asr boshlarida asosiy ilmiy yo'nalish sifatida shakllana boshlagan.

Valixo'jayev [1] o'zining "O'zbek adabiyoti tarixi" asarida ta'kidlaganidek, Bobur ijodi hamisha adabiyotshunoslar, tarixchilar va tilshunoslar e'tiborini tortib kelgan. XX asr boshlarida Fitrat, Cho'lpon, keyinchalik Oybek, G'afur G'ulom, Izzat Sulton singari olimlar va adiblar Bobur ijodini ilmiy o'rganish ishlarini boshlab berganlar.

Komilov [2] o'zining "Zahiriddin Muhammad Bobur - shoir va mutafakkir" nomli tadqiqotida Bobur shaxsiyati va ijodiga kompleks yondashuvni taklif etadi. Uning tadqiqotiga ko'ra, Boburni faqat shoir yoki faqat davlat arbobi sifatida o'rganish to'liq manzarani bermaydi.

Komilov Bobur dunyoqarashi va estetik qarashlarining shakllanishiga ta'sir ko'rsatgan tarixiy, madaniy va ijtimoiy-siyosiy omillarni chuqur tahlil qiladi.

Bu tadqiqot Bobur shaxsiyatining ko'p qirraliligini, uning intellektual va badiiy merosining ko'lamini anglashga yordam beradi.

Mallayev [3] "Bobur - adabiyotshunos va tanqidchi" tadqiqotida Boburning adabiy tanqidchi sifatidagi faoliyatini chuqur o'rganadi. Muallif "Boburnoma"dagi adabiy portretlarni, ijodkorlarga berilgan baholarni tahlil qiladi va Boburning adabiy tanqid mezonlari tizimini aniqlashga harakat qiladi. Mallayev Boburning XV-XVI asr adabiy jarayonini o'rganishdagi o'rnini alohida ta'kidlaydi va uni o'zbek adabiy tanqidi asoschisi sifatida talqin etadi.

Qayumov [4] "Bobur dunyosi" monografiyasida Boburning adabiy-estetik qarashlarini uning hayot falsafasi, dunyoqarashi kontekstida o'rganadi. Qayumov Bobur ijodini dunyoga nisbatan muallif pozitsiyasini ifodalovchi yaxlit badiiy tizim sifatida qaraydi va uning she'riyati, "Boburnoma"si, adabiy-tanqidiy ishlari orasidagi bog'liqlikni ko'rsatib beradi.

Hasanov [5] o'zining ""Boburning "Aruz risolasi" va uning o'zbek adabiyotshunosligidagi o'rni" maqolasida Boburning poetika va she'r texnikasiga bag'ishlangan nazariy asarini chuqur tahlil qiladi. Tadqiqotchi "Aruz risolasi"ning o'zbek adabiyotshunosligida muhim nazariy manba ekanligi, unda o'zbek she'riyati qonuniyatlari, aruz vaznlari tasnifi, qofiya va radif nazariyasi batafsil ishlab chiqilganini ta'kidlaydi. Hasanov "Aruz risolasi"ni Alisher Navoiyning "Mezon ul-avzon" asari bilan qiyoslab, Boburning aruz nazariyasiga qo'shgan yangi g'oyalarini aniqlaydi.

NATIJALAR VA MUHOKAMA

Boburning badiiy-estetik qarashlari uning yashagan davri - XV asr oxiri va XVI asr boshlaridagi Movarounnahr va Xuroson adabiy muhitining ta'siri ostida shakllangan. Bu davrda Alisher Navoiy, Abdurahmon Jomiy, Husayn Boyqaro kabi buyuk ijodkorlar yashagan, turkiy va forsiy adabiyot rivoj topgan [2]. Valiahd sifatida tarbiyalangan Bobur mazkur madaniy muhitda ulg'ayib, klassik adabiyotning eng yaxshi an'alarini o'zlashtirgan.

"Boburnoma"da muallif 200 dan ortiq ijodkorlar haqida ma'lumot beradi, ularning ijodiga baho beradi, she'rlaridan parchalar keltiradi. Bu ma'lumotlar Boburning adabiy didini, she'riyatga bo'lgan munosabatini, badiiy mahorat mezonlarini anglashga yordam beradi [3].

Boburning she'riyatga oid qarashlari uning "Aruz risolasi", "Mubayyin" va boshqa asarlarida, shuningdek, "Boburnoma"dagi adabiy portretlarda aks etgan. Uning fikriga ko'ra, she'riyat nafaqat so'z san'ati, balki insonning ma'naviy-axloqiy kamoloti vositasi hamdir. Bobur ijodkordan samimiylik, tabiiylik, badiiy mukammallik va chuqur mazmunni talab qiladi [4].

"Aruz risolasi"da Bobur she'r texnikasi, vazn, qofiya, radif kabi she'riyat unsurlarini tahlil qiladi, ularning nazariy asoslarini tushuntiradi.

Uning she'riyat nazariyasiga oid qarashlari amalga oshirgan amaliy tadqiqotlariga asoslangan bo'lib, o'zbek adabiyotshunosligida aruz ilmiga qo'shilgan muhim hissa hisoblanadi [5].

Bobur she'riyatda so'zning aniq va o'rinli qo'llanilishiga, obrazlarning yangiligi va ta'sirchanligiga, ijodkorning o'z his-tuyg'ularini samimiy ifodalashiga alohida e'tibor qaratadi.

Uning o'z she'riyati ham shu talablarga javob beradi - Bobur g'azallari, ruboiylari, qit'alarida hayotiy tajribalar, shaxsiy kechinmalar, vatan sog'inchi samimiy va ta'sirchan ifodalangan [6].

Bobur nafaqat shoir, balki o'tkir adabiy tanqidchi ham bo'lgan. "Boburnoma"da u o'z zamondoshlarining ijodiga baho beradi, ularning she'riy mahoratini, til xususiyatlarini, badiiy uslubini tahlil qiladi. Masalan, Alisher Navoiy, Husayn Boyqaro, Binoiy, Hiloliy kabi shoirlar ijodiga bergan baholarida Bobur adabiy tanqidning o'ziga xos namunasini yaratgan [3].

Boburning adabiy tanqidida quyidagi mezonlar ustuvor:

1. Til va uslubning sofligligi, ravonligi
2. Mazmun va shaklning uyg'unligi
3. Obrazlarning originalligligi
4. She'riy texnikaning mukammalligi
5. Shoirning samimiyligligi va o'ziga xosligi

Bobur adabiy tanqid orqali nafaqat o'z davri adabiyotini baholagan, balki keyingi avlod ijodkorlari uchun ham muhim adabiy mezonlarni belgilab bergan [7].

Boburning adabiy-estetik qarashlari o'zbek adabiyotshunosligining shakllanishi va rivojlanishiga katta ta'sir ko'rsatgan. Uning "Aruz risolasi" o'zbek adabiyotshunosligida aruz nazariyasi bo'yicha yaratilgan dastlabki fundamental tadqiqot hisoblanadi. "Boburnoma"dagi adabiy portretlar va tanqidiy mulohazalar adabiy tanqid janrining ilk namunalari sifatida qadrlidir [8].

XX asr o'zbek adabiyotshunosligida Bobur merosi va uning adabiy-estetik qarashlari Fitrat, Oybek, G'afur G'ulom, Izzat Sulton, Vahid Zohidov kabi olimlar tomonidan o'rganilgan.

Mustaqillik yillarida Bobur merosiga bo'lgan qiziqish yanada ortdi, uning adabiy-estetik qarashlari chuqurroq tadqiq etila boshlandi.

Zamonaviy o'zbek adabiyotshunosligida Bobur qarashlari quyidagi jihatlarida dolzarb hisoblanadi:

1. Adabiy an'anani o'rganish va baholashda

2. Milliy adabiy tanqid metodologiyasini rivojlantirishda
3. Klassik adabiy merosni zamonaviy talqin etishda
4. Adabiy ta'lim va tarbiyada

Zamonaviy adabiyotshunoslik nuqtai nazaridan Boburning badiiy-estetik qarashlari yanada chuqurroq tahlilni talab etadi. Uning adabiy-tanqidiy qarashlari o'z davrining adabiy-estetik tafakkuri kontekstida o'rganilishi, Sharq va G'arb adabiy tanqid an'analari bilan qiyoslanishi zarur.

Bobur qarashlari nafaqat tarixiy qimmatga, balki zamonaviy o'zbek adabiyoti va adabiyotshunosligini rivojlantirishda amaliy ahamiyatga ham ega.

Boburning adabiy-estetik qarashlarini o'rganish quyidagi jihatlardan muhim:

1. Milliy adabiy an'analarning tarixiy ildizlarini anglash
2. Zamonaviy o'zbek adabiyotining estetik mezonlarini belgilash
3. Milliy adabiyotshunoslikni jahon adabiyotshunosligi kontekstida o'rganish

Bobur merosi va uning adabiy-estetik qarashlari nafaqat o'zbek, balki jahon adabiyotshunosligida ham muhim o'rin tutadi. Uning adabiy merosi Hindistonda, Pokistonda, Afg'onistonda, Evropa va Amerika mamlakatlarida ham o'rganilmoqda.

XULOSA

Zahiriddin Muhammad Boburning badiiy-estetik qarashlari XV-XVI asr o'zbek adabiyoti va adabiyotshunosligining eng yorqin sahifalaridan biri hisoblanadi. Uning she'riyat, nasr va adabiy tanqid borasidagi qarashlari o'zbek adabiyotshunosligining shakllanishi va rivojlanishiga katta ta'sir ko'rsatgan.

Bobur adabiy merosining o'ziga xosligi shundaki, u amaliy ijod bilan nazariy tafakkurni uyg'unlashtirgan - o'zi yaratgan badiiy asarlarida o'z adabiy-estetik qarashlarini namoyish etgan, nazariy asarlarida esa bu qarashlarini tizimli bayon qilgan.

Zamonaviy o'zbek adabiyotshunosligi uchun Bobur merosi va uning adabiy-estetik qarashlari milliy adabiy an'analarni anglash, adabiy tanqid metodologiyasini takomillashtirish, klassik adabiy merosni zamonaviy talqin etish uchun muhim manba bo'lib xizmat qiladi.

REFERENCES

1. Valixo'jayev, B. (2000). O'zbek adabiyoti tarixi. Toshkent: O'qituvchi.
2. Komilov, N. (2018). Zahiriddin Muhammad Bobur - shoir va mutafakkir. Toshkent: Yangi asr avlodi.
3. Mallayev, N. (2015). Bobur - adabiyotshunos va tanqidchi. Toshkent: Fan.

4. Qayumov, A. (2010). Bobur dunyosi. Toshkent: Ma'naviyat.
5. Hasanov, S. (2017). "Boburning "Aruz risolasi" va uning o'zbek adabiyotshunosligidagi o'rni". O'zbek tili va adabiyoti, 4, 45-57.
6. Rahmonov, N. (2016). Bobur she'riyatining badiiy-estetik xususiyatlari. Toshkent: Akademnashr.
7. Дейл, Ф. А. (2020). "Литературно-эстетические взгляды Бабура и их место в мировой литературе". Вопросы филологии, 3(2), 78-92.
8. Baldauf, I. (2019). "Babur's Literary and Aesthetic Views in Contemporary Context". Journal of Central Asian Studies, 15(2), 123-138.